

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ ТӨМЕН БАЛАЛАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Исимова Назерке Утепбергеновна

nazerkeisimova@gmail.com

Шетел тілдері және мәдениетаралық байланыс білім бағдарламасының 2 курс магистранты
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, PhD, қауымдастырылған профессор - Есказинова Ж.А.

Қазіргі таңда мемлекеттер арасындағы шекаралар барған сайын ашық сипат алып, ақпарат әртүрлі тілдерде кеңінен қолжетімді болып отырған жағдайда, шет тілінің адам өміріндегі рөлін асыра бағалау мүмкін емес.

Ағылшын тілі көру қабілеті төмен балаларға жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл тіл оларға әлемнің түкпір-түкпіріндегі адамдармен қарым-қатынас жасауға, ана тілінде қолжетімсіз ақпаратқа қол жеткізуге, сондай-ақ жеке тұлға ретінде дамуына мүмкіндік береді.

Ағылшын тілі – күшті түзету құралы болып табылады. Шет тілін үйрену, есте сақтау, зейін, ойлау қабілеттерін дамытады, бұл көру қабілеті төмен балаларға қоршаған ортаны түсінуге және күнделікті өмірде кездесетін тапсырмаларды шешуге көмектеседі.

Сонымен қатар, ол өмірлік құзыреттерді қалыптастырады. Шет тілін білу табысты мансап, оқу және өзін-өзі жүзеге асырудың кілті бола алады.

Шет тілін оқытудың негізінде балалардың ана тілінде салыстырмалы түрде қалыптасқан мағыналар жүйесі жатуы тиіс. Осылайша, жаңа сөздер мен түсініктерді қайтадан меңгерудің қажеті жоқ, өйткені жаңа лексика бұрыннан алынған білім негізінде оқытылады. Шет тіліндегі түсініктерді меңгеру ана тіл арқылы жүреді.

Жаңа тілді үйренгенде, балалар алдымен жаңа сөздер мен түсініктерді өздеріне таныс ана тіліндегі ұғымдармен байланыстырады. Баланың ана тілін жақсы меңгерген сайын, жаңа шет тіліндегі лексиканы игеру оңайырақ болады.

Сабақтарда сөз бен зат арасындағы байланысты қалыптастыруға бағытталған жаттығулар болуы керек.

Ана тілін дамыту және сөз бен зат арасындағы байланысты қалыптастыру – шет тіліндегі лексиканы тиімді меңгерудің кілті болып табылады [1].

Баланың мақсатты әрекеті жаңа білім алу және қоршаған әлемді тану арқылы дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Мұнда оларға танымдық қызмет көмектесуі мүмкін.

Мектеп жасына дейінгі балаларда танымдық қызмет олардың жалпы дамуының маңызды элементі болып табылады, өйткені осы кезеңде негізгі когнитивтік процестер – зейін, есте сақтау, ойлау, қиял – қалыптасады.

Танымдық қызметтің негізгі белгілері: мотивацияның болуы, әрекетке негізделген сипат, эмоционалды қатысу және рефлексияның дамуы.

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру мәселесі педагогикада маңызды орын алады. Арнайы қызығушылықты мектеп оқушыларының танымдық белсенділігінің деңгейін түсіну мен классификациялауға арналған әртүрлі тәсілдерді талдау тудырады, өйткені осыны ескеру тиімді оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді, оның ішінде ойын формалары, әсіресе көру қабілеті төмен балаларды оқытуда өзекті болып табылады.

Г.И. Щукина танымдық белсенділікті баланың маңызды және күрделі жеке тұлғалық қасиеті деп анықтайды, ол оқу жылдары белсенді түрде қалыптасып, оның оқу және басқа да әрекеттерге ерекше қатынасын көрсетеді [2].

Өз кезегінде, Т.И.Шамова оқу белсенділігін тек әрекеттегі жағдай ретінде ғана емес, сонымен қатар оқушының жеке тұлғасы, оның оқу мазмұнына және әрекет сипатына

қатынасы, сондай-ақ оқу-танымдық мақсатқа жету үшін моральдық және ерік-жігер күштерін жұмсауға ұмтылысы көрінетін әрекет сапасы ретінде қарастырады [3].

З.К. Михайлова жазғандай, балалардағы көру қабілетінің болмауы немесе төмендеуі әлемді қабылдаудың шектеулі болуына әкеледі. Бұл заттар мен құбылыстар туралы тұжырымдардың фрагменттелуі мен схемалық сипатына себеп болады. Бірақ жоғалған көруді өтейтін басқа сезім мүшелері белсенді дамиды. Мұндай балалардың сөйлеуі артта қалып дамиды, сөздік қоры, грамматикалық құрылымдар мен байланысқан сөйлеуді қалыптастыруда қиындықтар жиі байқалады. Бұл бейвербалды коммуникативтік сигналдарды қабылдаудың шектеулігімен және визуалды әсерлердің жетіспеушілігімен байланысты [4].

Қазіргі зерттеулерді талдау танымдық белсенділікті арттырудың екі негізгі жолын бөліп көрсетеді: экстенсивті және интензивті. Экстенсивті жол оқу материалының көлемін ұлғайтуға, зерттелетін пәндер шеңберін кеңейтуге бағытталған. Интензивті жол оқу процесінің құрылымын өзгертуге, оқушының жеке позициясына сүйенуге, мотивациясын, қызығушылығы мен танымдық қабілеттерін дамытуға назар аударады. Интензивті жол көру қабілеті төмен балаларды оқыту контекстінде ең перспективті болып табылады, өйткені ол әртүрлі әдістерді, соның ішінде оқушыларды белсенді оқу әрекетіне тартатын ойын формаларын қолдануды қарастырады [5].

Танымдық қызмет – маңызды жеке тұлғалық қасиет – көру қабілеті төмен балаларда бірнеше ерекшеліктерді ескере отырып қалыптасады, бұл шектеулі көрнекі қабылдауға және басқа анализаторларды өтемді дамыту қажеттілігіне байланысты. Көру функцияларының ішінара немесе толық жоғалу жағдайында танымдық процесс арнайы әдістерді, құралдарды және оқу әрекетін ұйымдастыру формаларын қолдануды талап етеді, олар қызығушылықты, танымдық дербестікті және мотивацияны дамытуға бағытталған.

Көру қабілеті төмен балалардың танымдық белсенділігінің кейбір ерекшеліктері:

1. Қабылдаудың баяу және фрагменттелген болуы. Көру каналының шектеулігі қоршаған ортаны қабылдау негізінен есту, тактильді және кинестетикалық анализаторлар арқылы жүзеге асатынын білдіреді. Бұл тұтас бейнені қалыптастыру үшін көп уақыт қажет етеді және танымдық белсенділікті қосымша ынталандыруды талап етеді.

2. Көрнекі-әрекеттік және ойын формаларына жоғары қажеттілік. Ойындық қызмет көру қабілеті төмен балалардың танымдық белсенділігін дамытуда ерекше мәнге ие. Ол визуалды әсерлердің жетіспеушілігін өтейді, басқа анализаторларды белсендіреді және білімді игеруге эмоционалды ыңғайлы жағдай жасайды.

Танымдық қызмет контекстінде мотивация – бұл әртүрлі қозғаушы факторлардың, яғни мотивтердің, қажеттіліктердің, қызығушылықтардың, мақсаттардың, қатынастардың жиынтығы, олар оқу белсенділігінің көрінісін анықтайды [6].

Мотивация екі типті болуы мүмкін:

-Жетістікке жетуге бағытталған. Оқушылар өздеріне оң мақсаттар қояды, белсенді түрде құралдарды іздейді, жағымды эмоцияларды сезінеді және ресурстарын жұмылдырады.

-Сәтсіздіктен қашуға бағытталған мотивация. Оқушылар өздеріне сенімсіз, сыннан қорқады, сәтсіздік мүмкіндігі бар жұмыспен тек теріс эмоциялар ғана байланысты болады. Мұндай мотивация төмен өзін-өзі бағалаумен, өз күшіне сенбеушілікпен және жетістікке жету мүмкіндігіне күмәнмен байланысты [7].

Алайда Р.М.Райана мен Э.Л.Деси ішкі және сыртқы мотивацияны бөліп көрсетеді.

Ішкі мотивация – бұл әрекет процесінен туындайтын мотивация, мысалы, тапсырманы орындаудағы қызығушылық немесе ләззат алу. Бұл мотивацияның ең тұрақты түрі болып табылады.

Сыртқы мотивация екі рөлде болуы мүмкін: бақылаушы (сыртқы қысымға бағыну) немесе автономды (сыртқы ынталандыруларды жеке мақсаттар ретінде қабылдау) [8].

Мотивацияны арттырудың көптеген әдістері бар. Ш.А. Амонашвили оқушылардың танымдық қызметтегі мотивациясын арттырудың бірнеше тәсілін атап өткен, олар төмендегі 1-кестеде көрсетілген.

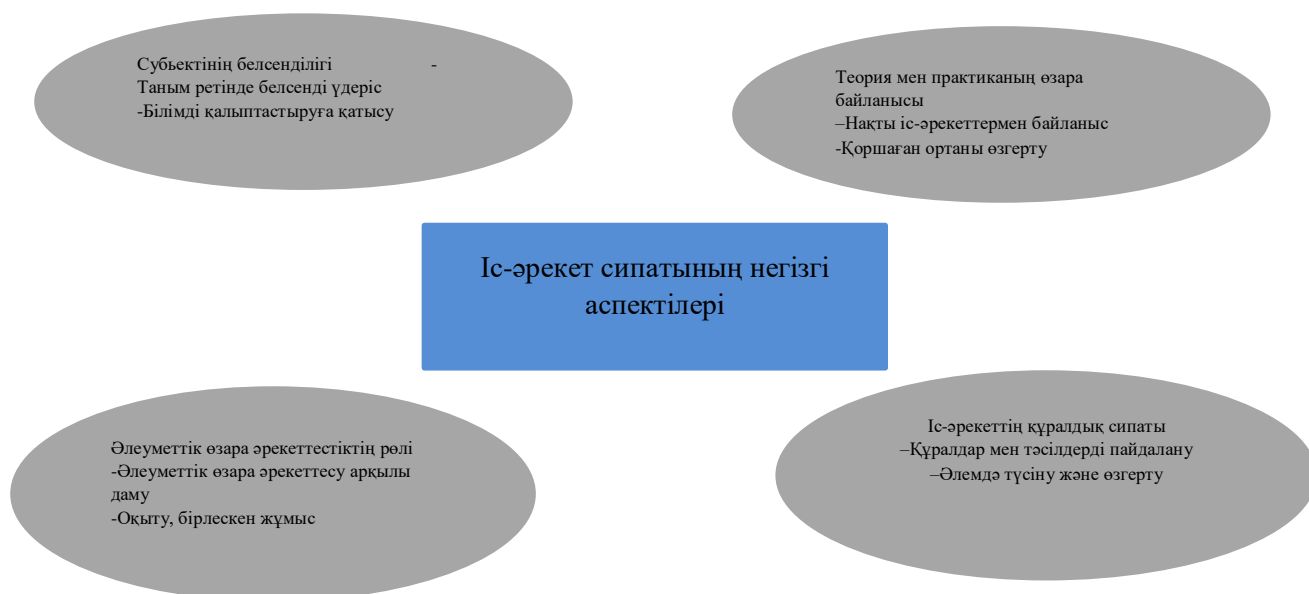
1 кесте - Танымдық қызметтегі мотивацияны арттыру әдістері

Қабылдау	Сипаттама
Оқушыны өз бетінше ізденуі және жаңа білімді ашу процесіне тарту	Мәселелік сипаттағы тапсырмаларды шешу өз бетінше жұмыс жасау қабілетін және танымдық қызығушылығын дамытуға ықпал етеді
Пәнді оқудың қажеттілігін, маңыздылығын және мақсатын түсіну	Пәннің жалпы маңыздылығын және оның жеке бөлімдерінің мәнін түсініп оқу мотивациясын арттыруға көмектеседі
Оқушының қызығушылықтарымен байланыстыру	Оқу материалын оқушының бұрыннан бар қызығушылықтарымен интеграциялау оның сабаққа қатысуын күшейтеді.
Оқыту қиын, бірақ қол жетімді болуы керек	Материалдың қиындық деңгейі мен оқушының қабілеттері арасындағы баланс қызығушылықты сақтау және қызықсыздық немесе күйзелістен қорғау үшін маңызды.
Оқушының жетістіктерін жүйелі тексеру және бағалау	Оқушының жақсы жұмыс істеуге мойындауға ұмтылысын ынталандырады.
Сабақта позитивті психологиялық атмосфера	Демократиялық өзара әрекет, қолдау, түсіну және марапаттау материалды қабылдауды жеңілдетеді және оқуға оң көзқарас қалыптастырады, оқушылардың ағымдағы деңгейіне қарамастан.

Ескерту: кесте [2] дереккөзі негізінде құрастырылған

Әрекетке негізделген сипаты – бұл таным, оқу және адамның дамуы белсенді әрекет арқылы жүзеге асады деп тұжырымдайтын концепция. Адам тек әлемді қабылдай қоймай, оны өзгертеді, қоршаған ортамен практикалық өзара әрекетке түседі. Бұл идея отандық және шетелдік ғылымда белсенді зерттелген.

Рубинштейн сананың және әрекеттің өзара байланысты екенін атап көрсетті. Ол адамның білім мен дағдыларды меңгеруі, сондай-ақ жеке тұлға ретінде дамуы тек белсенді әрекет арқылы жүзеге асатынын айтқан (Сурет 1).

Сурет - 1. Әрекетке негізделген сипаттың негізгі аспектілері

Ескерту: сурет [2] дереккөзі негізінде құрастырылған

Рубинштейн идеялық тұрғыдан Л.С.Выготскийдің еңбектерімен жақын, ол да әрекет пен жоғарғы психикалық функциялардың дамуы арасындағы байланысты атап өткен. Алайда Л.С.Выготскийден айырмашылығы, Рубинштейн сана мен субъектінің белсенділігінің бірлігіне көбірек назар аударып, мәдени-тарихи аспектіні егжей-тегжейлі талдаудан аулақ болған.

Әрекетке негізделген сипатты білім беру саласында қолдануға болады, мұнда оқушылар білімді белсенді тапсырмаларды, жобаларды, эксперименттерді орындау арқылы меңгереді. Сондай-ақ, бұл әдіс оқу мотивациясын қалыптастыруға мүмкіндік береді, себебі оқушыларға шешім табуды талап ететін тапсырмалар қойылады.

Эмоционалды қатысу – танымдық қызметтің маңызды аспектісі, ол когнитивтік процестерді эмоционалды сферамен байланыстырады. Эмоциялар назарды ұстап тұруда, мотивацияда және оқытудың тиімділігінде маңызды рөл атқарады. Эмоциялар тек қабылдау мен есте сақтауды байытпай, сонымен қатар оқытылатын материалды тереңірек түсінуге көмектеседі, осылайша таным процесін мағыналы етеді.

Кэрролл Изард эмоциялар – бұл мінез-құлық пен психикалық процестерді реттейтін тәуелсіз жүйе деп санаған. Олар өзгеріп отыратын жағдайларға жауап ретінде организмнің әрекетке дайын болуын қалыптастырады. Ол эмоциялардың когнитивтік процестерге қалай әсер ететінін егжей-тегжейлі сипаттаған. Сонымен қатар, эмоциялық жағдай оқуға ықпал етеді де, кедергі де бола алатынын атап көрсеткен. Эмоциялар назарды белсендіреді және бағыттайды, маңызды стимулдарды қабылдауды күшейтеді. Мысалы, таңданыс жаңа ақпаратқа назар аударуға көмектеседі, ал қызығушылық оны меңгеруге ынталандырады.

Эмоциялық қаныққан сабақтар ұйымдастыру оқу тиімділігін арттырады. Күтпеген жағдайлар, юмор немесе эстетикалық ләззат элементтерін қолдану қызығушылықты оятады.

Позитивті эмоционалды атмосфера жасайтын мұғалімдер оқушылардың мотивациясын арттырады.

Жан Пиаже танымның эмоция әсерінен емес, баланың әлеммен өзара әрекеттесуі нәтижесінде дамытынын айтқан. Эмоциялар тек көмекші рөл атқарады, әрекетке мотивация тудырады, бірақ танымдық процестердің мазмұнын анықтамайды.

Рефлексия – адамның өзіне бағдарлануы, өз әрекеттерін, ішкі процестерін және олардың сыртқы әлемге әсерін талдау.

Рефлексияны дамыту – адамның өз ойларын, әрекеттерін, эмоцияларын және олардың салдарын түсіну және талдау процесі. Рефлексия танымдық қызметтің негізгі компоненті болып табылады, өйткені ол адамға өзінің тәжірибесін сыни тұрғыдан бағалауға, қорытындылар жасауға және болашақ даму стратегияларын құруға мүмкіндік береді.

Л.С. Выготский рефлексияны ойлау, сөйлеу және әлеуметтік өзара әрекеттесудің дамуына байланысты негізгі процесс деп санаған. Оның тәсілі рефлексияның когнитивтік дамудағы рөлін, әсіресе мұғалімдер мен тәжірибелі қоғам мүшелерімен өзара әрекеттесу аясында, атап көрсеткен.

Л.С. Выготскийдің айтуынша, рефлексия – бұл “табиғи” (биологиялық) мінез-құлықтан мәдени (мағыналы және әлеуметтік тұрғыдан негізделген) мінез-құлыққа өту механизмдерінің бірі. Адам өз әрекеттері мен ойларын мәдени құралдар, мысалы, тіл арқылы түсінеді. Рефлексия оқушыға ересек адамның көмегімен жасай алатын әрекеттерінен тәуелсіз орындай алатын әрекеттерге саналы түрде өтуге мүмкіндік береді. Рефлексия жақын даму аймағында маңызды рөл атқарады, жаңа тәжірибені түсінуге және оны білімге айналдыруға көмектеседі.

Дональд Шон рефлексияны кәсіби қызмет барысында практикалық қолдану маңыздылығына назар аударған. Рефлексия әрекет орындалып жатқан кезде тікелей жүзеге асады және адамға өз әрекеттерін ағымда түзетуге, өзгеріп отыратын жағдайларға бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе стандартты шешімдер әрдайым қолданылмайтын күрделі мамандықтарда маңызды (педагогика, медицина, сәулет).

Әрекетке бағытталған рефлексия – бұл әрекеттер аяқталғаннан кейін олардың талдау процесі. Ол не дұрыс жасалғанын, не жақсартуды қажет ететінін түсінуге көмектесіп, болашақ әрекеттерге негіз қалайды.

Шон рефлексияны практикалық-бағытталған оқытудың негізі деп қараған. Оқушылар мен мамандар тек ережелерді орындаумен шектелмей, оларды әртүрлі контексте саналы түрде қолдана білуі қажет.

Екі автордың пікірін салыстырсақ, олардың рефлексияны әртүрлі қарастыратынын байқауға болады. Выготскийдің негізгі идеясы – рефлексия когнитивтік және әлеуметтік дамудың құралы болып табылады. Ал Шон рефлексияны кәсіби өсу құралы ретінде қарастырады.

Дегенмен, екі автор да рефлексияны даму мен оқытудың ең маңызды құралы деп есептейді, оның әлеуметтік табиғатын атап көрсетеді: тәлімгер немесе кәсіби қауымдастықпен өзара әрекеттесу. Екеуі де рефлексияны тәжірибені саналы түрде талдауды талап ететін процесс ретінде қарастырады.

Танымдық қызмет танымдық процестермен қатар жүреді. П.С. Гуревичтің психологиялық сөздігінен алынған анықтама бойынша, танымдық процесс – бұл бейнелер мен ұғымдарды қалыптастыратын психикалық механизмдер (қабылдау, есте сақтау) және оларды ойлау мен қиял арқылы өзгертіп, қоршаған әлемнің көрінісін жасайтын процесс.

В.М. Козубовский танымдық процестерді кең ауқымды механизмдер деп қарастырған, мысалы: қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, қиял және сөйлеу. Бұл процестер адамның психикалық қызметінің негізін құрап, шындықты саналы түрде бейнелеу мен түрлендіруді қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, танымдық қызметті ынталандырудың өз әдістері бар (Кесте 2).

2 кесте - Танымдық қызметті ынталандыру әдістері

Когнитивті белсенділікті ынталандыру әдістері	Сипаттама
Мәселелік жағдайларды пайдалану	Оқушыларды шешім іздеуді талап ететін тапсырмаларға тап болатын жағдайларды жасау, бұл сыни ойлауды және белсенділікті дамытады.
Жобалық қызмет	Оқушылардың зерттеу қызметін қамтитын жобаларды орындауы өзін-өзі дамытуға және білімнің тереңдігін арттыруға көмектеседі.
Ойын технологиялары	Оқушылардың зерттеу қызметін қамтитын жобаларды орындау өзін-өзі дамытуға және білімнің тереңдігін арттыруға ықпал етеді.
Пәндер аралық байланыстарды интеграциялау	Әртүрлі ғылыми салалардан алынған білімдерді байланыстыру материалды тұтас түсінуге ықпал етеді, белсенді ойлауды және білімді әртүрлі контексте қолдану қабілетін дамытады.
Қазіргі цифрлық құралдарды қолдану	Интерактивті тақталар, оқу бағдарламалары мен қосымшалар сияқты технологияларды пайдалану ақпаратты қабылдау мүмкіндігін кеңейтеді және оқуға қызығушылықты ынталандырады.

Ескерту: кесте [2] дереккөзі негізінде құрастырылған

Көру қабілеті бұзылған балалардың шет тілін үйрену процесі қалыпты көретін балалардың тіл үйрену процесімен көптеген ұқсастықтарға ие, бірақ бірнеше психофизиологиялық ерекшеліктермен қиындайды:

Балалардағы көру бұзылыстары олардың психикалық дамуына айтарлықтай әсер етеді, танымдық және эмоционалды-ерік саладағы әртүрлі аспектілерге әсер етеді.

Көру қабілеті төмен балалар әлемді негізінен есту және жанасу арқылы таниды, бұл оларға көрушілерден өзгеше әлемді қабылдау ұғымын қалыптастырады. Көруді жоғалту эмоционалды-ерік салаға және мінез-құлыққа ерекшеліктер әкеліп, оқу процесінде қиындықтар туғызады. Сондай-ақ, ерте жастан бастап, балалар қозғалыс дағдыларын меңгеруде артта қалады, кейбір жағдайларда ойлау қабілеті айтарлықтай баяу дамиды.

Көре алмайтын балаларда көру қабылдау қабілетінің дамуы бұзылған, психомоторлық сала жетілмеген және негізгі қозғалыстарды қалыптастыру кешігіп жүреді.

Көру қабілеті бұзылған көптеген балаларда астеникалық күй байқалады, ол ойнауға деген қызығушылықтың төмендеуі, жүйке кернеуі және тез шаршау сипатымен көрінеді.

Көрудің болмауы немесе жеткіліксіздігі балалардағы зейін ерекшеліктерін тудырады. Бұл ерікті емес зейіннің төмендеуімен көрінеді (еріксіз ниетсіз туындайтын зейін түрі), нәтижесінде балада жалпы шоғырланудың жоқтығы, бір әрекет түрінен екіншісіне тез ауысу немесе керісінше тежелу байқалады.

Т.В.Розанованың еңбегінде көрудің бұзылуы немесе болмауы сөйлеу дамуын баяулатады деп көрсетілген, әсіресе сөздік қорының, грамматикалық құрылымдардың және байланысты сөйлеудің қалыптасуы тұрғысынан. Мұндай балаларға ұғымдар мен сөз мағыналарын қалыптастыру үшін сенсорлық дамуға (жанасу, есту) ерекше мән беріледі.

Н.А.Малофеева жазғандай, сөйлеу дамуы тек көру бұзылысына ғана емес, жалпы психологиялық-педагогикалық жағдайға да байланысты. Ол кешенді тәсілдің қажеттілігін атап көрсетеді: логопедиялық көмек, әлеуметтік бейімделу, педагогикалық қолдау. Негізгі назар грамматикалық құрылымды және жазбаша сөйлеуді меңгеруге қойылуы тиіс, әсіресе көру қабілеті төмен мектеп оқушылары үшін.

Граборов көрнекі қабылдаудың болмауы ұғымдар, түсініктер мен категориялардың қалыптасуына әсер ететінін атап өткен, бұл сөйлеуге де әсер етеді. Көру қабілеті жоқ балалардың сөзі жиі схемалық, кедей, абстрактылы ұғымдарды түсіну және қолдануда қиындықтар туғызады.

Көру анализаторының ақаулары көру қабілеті төмен балаларда қозу мен тежелу процестерінің теңгерімін бұзады, бұл есте сақтау жылдамдығын төмендетеді. Материалдың тез ұмытылуы тек қайталаудың жетіспеушілігімен ғана байланысты емес, балалар көптеген объектілер туралы тек вербалды білім алады, жеке тәжірибе арқылы емес. Шектеулі көлем және төмен есте сақтау жылдамдығы көру бұзылуынан емес, оның психикалық дамуда туғызған ауытқуларынан болады.

Л. Принг еңбегінде сана теориясы туралы айтылады, көру қабілеті бұзылған балалардың көпшілігі сана теориясының дамуы бойынша кешігуді көрсетеді – яғни, басқалардың ойлары мен эмоцияларын түсіну қабілетінде.

Көретін балалар әдетте 4–5 жасқа дейін бұл қабілетті меңгерсе, терең көру бұзылысы бар балалар 12 жасқа немесе одан кейінге дейін кешігеді. Бұл келесі мәселелерге әкелуі мүмкін:

- Әлеуметтік қатынастарды қалыптастыруда қиындықтар;
- Әлеуметтік сигналдарды оқу және түсінуде қиындықтар;
- Аз эмпатиялық қарым-қатынас стилі және қиялдық ойында аз қатысу.

Сондықтан мұндай кешігуге қарсы балаларға әлеуметтік қарым-қатынас пен қатарластары арасындағы коммуникация қажет, онда тіл керемет делдал рөлін атқарады.

Сонымен қатар, зерттеуде көру қабілеті бұзылған балалардың есте сақтау тапсырмаларын орындауда жақсы нәтижелер көрсететіні айтылған. Яғни, олар реттілікті есте сақтауда (мысалы, сандық қатарлар), аудиоматериалдарды немесе Брайль шрифтімен жазылған мәтінді сөзбе-сөз қайталауда, дауыс биіктігін және басқа есту сипаттарын есте

сақтауда көру қабілеті бар балалардан жоғары, сондай-ақ ұзақ мерзімді есте сақтау арқылы өздері туралы ақпаратты жақсы еске алады.

Барлық осы күшті жақтар назар ресурстарының есту ақпаратын өңдеуге қайта бөлінуімен және «көретін құлақ» феноменімен түсіндірілуі мүмкін.

Әлем туралы көру ұғымдарының болмауы немесе шектеулі болуы ұғымдар жүйесінің қалыптасуына әсер етеді, бұл ана тілінде де, шет тілінде де байқалады.

Тұжырымдардың баяу қалыптасуы әртүрлі қосымша күшейтулерді талап етеді.

Қозу, тежелу, концентрация, иррадиация және индукция сияқты процестердің бұзылуы ақпаратты тиімді игеруге теріс әсер етеді.

Оқушылардың осы категориясына тән білімнің вербализмдік сипаты шет тілін меңгеруді қиындатады.

Жоғарыда сипатталған факторларды ескере отырып, көру қабілеті бұзылған кіші мектеп жасындағы балалар үшін шет тілін үйрену ерекше міндет болып табылады. Мұнда негізгі қиындық – жаңа тілдегі ұғымды оның заттық бейнесімен байланыстыру.

Бұл қиындық келесі себептермен түсіндіріледі:

- Шектеулі көрнекі қабылдау: Көру қабілеті бұзылған балалар ақпаратты толықтай визуалды қабылдай алмайды, бұл заттардың бейнесін және оларды шет тілінде білдіретін сөздерді қалыптастыруды қиындатады.

- Жанама меңгерудің қажеттілігі: Жаңа тіл үйреткенде, көру қабілеті бұзылған балалар алдымен жаңа сөздер мен ұғымдарды ана тілінде таныс ұғымдарымен байланыстырады.

- Ұғымдардың баяу қалыптасу темпі: Көру қабілеті бұзылған балаларда ұғымдардың қалыптасу процесі қалыпты көретін балаларға қарағанда баяу жүреді, бұл жаңа ұғымдарды меңгеруге көбірек уақыт пен күш жұмсауды талап етеді.

- Жаңа тілдегі ұғымды заттық бейнесімен тиімді байланыстыра алмау бірқатар қиындықтарға әкелуі мүмкін.

Михайлова мен Шилованың зерттеуінде инклюзивті ортада ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктері қарастырылады. Мұнда бір сыныпта әртүрлі деңгейдегі көрнекі қабылдауы бар балалар, соның ішінде көру қабілеті төмен және мүлде көрмейтін балалар оқиды. Авторлар оқу процесінің барлық қатысушылары үшін мазмұнға қолжетімділікті қамтамасыз ететін ерекше әдістемелік сабақ моделін қалыптастыру қажеттігін атап көрсетеді.

Аудиолингвистикалық және коммуникативтік тәсілдерді біріктіру ұсынылады, бұл тыңдалым арқылы сөйлеу қабылдау қабілетін және ауызша қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Ең маңызды аспектілердің бірі – кері байланысты ұйымдастыру және оқушылар арасындағы өзара әрекеттесуді ынталандыру.

Михайлова мен Шилова атап өткендей, мұндай жағдайда тек оқу материалдарын бейімдеу (мысалы, аудиожазбаларды және сипаттамалық нұсқауларды қолдану) ғана емес, сонымен қатар оң эмоционалды фон қалыптастыру қажет, ол мотивацияны қолдап, барлық балалардың оқу процесіне қатысуын қамтамасыз етеді.

А.В.Долгачева көру қабілеті бұзылған балаларға ағылшын тілін оқытудың әдістемесіне елеулі үлес қосқан. Ол осы категориядағы оқушылар үшін оқу процесін кешенді бейімдеудің қажеттілігіне ерекше назар аударған. Ол дифференцияланған тәсілдің, мультимодальды ресурстардың (соның ішінде тактильдік және аудиовизуалды) қолданылуы, сондай-ақ икемді бағалау жүйесін әзірлеудің маңыздылығын атап көрсеткен. Арнайы көңіл қауіпсіз және қолдаушы оқу ортасын құруға беріледі, онда көру қабілеті бұзылған балалар бастамашыл бола алады, жұпта және топта жұмыс істей алады, сонымен қатар шет тілін үйрену процесінен ләззат ала алады.

Педагогтар тәрбиеленушілер құрамын, олардың оқу, тәрбие және әлеуметтену мүмкіндіктерін ескереді. Қалыпты интеллекті бар оқушылармен қатар топтарда танымдық қызметтің функционалдық бұзылыстары бар, педагогикалық жағынан артта қалған (балабақшаны бітірмеген, жалпы мектептен келген), сондай-ақ органикалық генезі төмен интеллекті бар балалар оқиды. Мектептердегі оқушылар контингентінің күрделілігі мен біркелкі еместігі.

Көруді жоғалту немесе төмендеуі баланың өмірінің барлық салаларына – физикалық, когнитивтік, әлеуметтік және эмоционалды дамуына айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

О.Б.Салейдің еңбегінде алынған мәліметтерді талдау көрсеткендей, негізгі (көздік) аурудан басқа, осы балаларда неврологиялық бұзылыстар, тірек-қимыл аппараты аурулары және тағы басқа жағдайлар кездеседі. Шет тілін үйрену процесінде ең маңызды фактор – көру қабілеті бұзылған оқушылардың сөйлеу деңгейі.

Бұл факторлардың шет тілін меңгеру процесіне әсері әрқилы екені анық. Сондықтан көру қабілеті төмен балаларға арналған бастауыш сыныптарда ағылшын тілін оқыту процесін оңтайландыру үшін әртүрлі факторлардың шет тілін меңгеруге қалай әсер ететінін зерттеу және осы жас кезеңінде тиімді оқыту әдістерін әзірлеу маңызды.

Көру қабілеті төмен балаларда жиі шаршағыштық байқалады, бұл олардың сабақтағы тиімділігіне теріс әсер етеді. Сабақтағы шаршағыштықты болдырмау және ағылшын тілін оқыту тиімділігін арттыру үшін қолайлы гигиеналық жағдайларды жасау қажет. Бұл жағдайларға жарықтандыруды арттыру, көзді демалту үшін үзілістерді үнемі ұйымдастыру, ірі қаріппен басылған оқулықтар мен материалдарды қолдану, сондай-ақ оқу қызметін дұрыс ұйымдастыру және оқу мен демалыстың теңдестірілген үйлесімін қамтамасыз ету кіреді. Сонымен қатар, әртүрлі сезімдік арналарды ынталандырып, когнитивтік процестерді (ойлау, сөйлеу, қиял) дамытуға ықпал ететін оқыту әдістерін қолдану маңызды.

Көру қабілеті төмен оқушылардың табысты оқуы үшін зияткерлік қызмет, практикалық сабақтар және демалыс арасындағы дұрыс балансты сақтау ерекше маңызды.

Бастауыш сыныптардағы ағылшын тілі сабақтарында көру қабілеті төмен оқушылармен жұмыс ерекшеліктерін О.Б. Салей атап өткен.

Көру қабілеті бұзылған балаларды оқытып, олардың эмоциялық, жеке тұлғалық дамуы мен әлеуметтік өзара әрекеттесу ерекшеліктерін ескеру қажет.

Н.Д. Ботова келесі пікірді білдіреді: көру қабілеті бұзылған кіші мектеп жасындағы балалардың эмоционалды дамуы көрнекі аферентацияның шектеулілігінен туындайтын бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Бұл эмоцияларды қабылдау мен түсіндіру, сондай-ақ әлеуметтік өзара әрекет дағдыларына әсер етеді. Көру қабілеті бұзылған балаларда эмоцияларды реттеу дағдылары баяу дамиды. Дегенмен, арнайы коррекциялық әдістерді қолданғанда олар өз эмоцияларын түсіну және тиімді бақылау қабілетін көрсетеді, бұл бейімделгіш мінез-құлықты дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, В.А.Феокистова және Ю.В.Федоренко зерттеулерінде көру қабілеті бұзылған балалардың эмоциялар туралы білім құрылымы айтарлықтай шектелген және фрагментарлық сипатта екені көрсетілген. Басқалардың ішкі әлемі мен әртүрлі эмоционалды жағдайлар туралы ұғымдар жиі беткі және жеткілікті түрде түсіндірілмеген. Бұл эмоциялық сигналдарды жеткізудегі маңызды рөл атқаратын мимика мен қимыл сияқты бейвербалды ақпаратты қабылдаудың шектеулілігімен байланысты.

Басқа ғалымдардың материалдарына сүйене отырып, эмоционалды, жеке тұлғалық даму және әлеуметтік өзара әрекеттесудің ерекшеліктері төмендегі кестеде көрсетілген (Кесте 3).

3 кесте - Эмоциялық, жеке тұлғалық даму және әлеуметтік өзара әрекеттесудің ерекшеліктері

Аспект	Ерекшеліктері	Ұсыныстар
Эмоциялық даму	Шектеулі бейімделу салдарынан артылған алаңдаушылық. - Визуалды сигналдардың болмауы себепті басқалардың эмоциясын түсінуде қиындықтар.	Психологиялық қолдау көрсету. Эмоцияны тану және білдіру дағдыларын дамыту (эмоциялық сауаттылық). - Эмоциялармен жұмыс істеу үшін дыбыстық және вербалды оқыту әдістерін қолдану.

Жеке тұлғаның дамуы	-Сыртқы кері байланыстың арқасында	- Тактильді және есту дағдыларын дамытуды
---------------------	------------------------------------	---

3 кестенің жалғасы

	өзін-өзі тану қалыптасады. - Ерте жаста қоршаған ортаға тәуелділік. -Өзіндік бейнені қалыптастыруда қиындықтар.	қолдана отырып оқыту. - Өзін-өзі күту және кеңістікте бағдарлау дағдыларын ерте жастан бейімдеу. -Баланың ерекшеліктерін ескере отырып жеке даму бағдарламаларын қолдану.
Әлеуметтік өзара әрекет	-Көру кедергілері себепті балалар ойындары мен коммуникацияға шектеулі қатысу мүмкіндігі. -Әлеуметтенуде қиындықтар және оқшаулануға қауіп.	- Көрініске тәуелді емес ойындарды ұйымдастыру. -Ұқсас ерекшеліктері бар жасөспірімдер топтарына қатыстыру. - Тең жасөспірімдермен ынтымақтастықты ынталандыру. -Бейнелемейтін коммуникациялық стратегияларды үйрету (мысалы, дыбыс және тактильді жолмен).
Қолдау және коррекция әдістері	-Бейімделген оқыту әдістерін қолдану қажеттілігі. - Қоршаған адамдардан қолдаудың жоғары қажет болуы.	-Көпсенсорлы әдістемелерді қолдану. -Тұрақты психологиялық кеңестер ұйымдастыру. -Ата-аналарды оқу процесіне қатыстыру.

Ескерту:кесте [2] дереккөзі негізінде құрастырылған

Көру қабілеті бұзылған балалар ақпаратты көру арқылы қабылдауға шектеулі мүмкіндігіне ие болуы мүмкін, бұл сөйлеу, тіл, кеңістік дағдылары және басқа когнитивтік функциялардың дамуының кешігуіне әкелуі мүмкін.

Салдарынан, оларда жастар мен ересектермен қарым-қатынас кезінде қиындықтар туындауы мүмкін, бұл бейвербалды сигналдарды түсінбеу және өз ойлары мен сезімдерін сөзбен жеткізу қиындықтарымен байланысты.

Әлеуметтік іс-шараларға қатысу мүмкіндігінің шектеулігі, қоршаған ортаны бағдарлауда және басқа адамдармен өзара әрекеттесудегі қиындықтар оқушыларда изоляция, жалғыздық сезімі, төмен өзін-өзі бағалау және теріс эмоцияларды басқаруда қиындықтар тудыруы мүмкін.

Практика көрсеткендей, көру қабілеті бұзылған балалар барлық түрдегі сөйлеу әрекеттерін меңгеруде ерекшеліктерге тап болады.

Тыңдалым – бұл перцептивтік сөйлеу әрекеті және көру қабілеті бұзылған балалар үшін шет тілін оқытудың негізгі формасы болып табылады. Тыңдалым дұрыс тыңдау мәдениетін дамытады, оқылып жатқан тілдің дыбыстық жағын меңгеруге көмектеседі, грамматикалық құрылымдарды игеруді жеңілдетеді, сөздік қорды қалыптастырады және сөйлеудің басқа түрлерін дамытуға әсер етеді.

Көру қабілеті жоқ және әлсіз балаларда тыңдалым дағдыларын меңгеру ақпаратқа шектеулі қолжетімділік, оның қысқалық, жылдамдық және анық еместігі сияқты

қиындықтармен жүреді. Бұл қиындықтар шектеулі есте сақтау қабілетімен және ақпаратты меңгерудің баяу жылдамдығымен байланысты. Көп жағдайда аудиоматериалдың мазмұнын түсінуде және мәтіннен негізгі ақпаратты бөліп алу кезінде қиындықтар туындайды. Бұл қиындықтар оқушылардың шектеулі ұғымдарымен түсіндіріледі. Оқыту әдістемесі көбінесе тыңдалым аспектісіне бағытталған, тактильдік және визуалды аспектілер еленбейді, бұл мәтіндерді қабылдауды қиындатады.

Оқу – бұл мәтінді қабылдау және түсіну процесі, ол техникалық және мазмұндық дағдыларды талап етеді. Көру қабілеті жоқ және әлсіз балалар үшін жаңа таңба жүйесін, мысалы Брайль шрифті, меңгеру қиын болуы мүмкін, әсіресе шет тілдерін оқыту кезінде. Оқу жылдамдығының баяу болуы және сөздік қолдану бұл процесі аз өнімді етеді.

Сөйлеу, керісінше, өнімді сөйлеу әрекеті болып табылады, бірақ ол да белгілі дағдыларды қажет етеді және монолог немесе диалог түрінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Көру қабілеті бұзылған оқушылар үшін жалпы қиындықтар – сөздік қорының жеткіліксіздігі мен грамматикалық ережелерді білмеу, сонымен қатар лексиканы формализммен қолдану, бұл, әсіресе диалог кезінде, сөйлеуді қиындатады. Жаңа лексиканы көрсету, визуализация кезінде ең көп қиындықты жоғары дәрежелі миопиясы, нистагмы немесе көру жүйкесі атрофиясы бар оқушылар сезінеді.

Аяқ-асты диалог құру бейвербалды қарым-қатынас құралдарын пайдаланудың жоқтығы немесе жеткіліксіздігі, сондай-ақ оларды әріптестің қабылдай алмауы немесе қабылдаудың қиындығынан қиынға соғады. Нәтижесінде артикуляциялық аппараттың жеткілікті қозғалғыштығы жоқ, бұл туған тілдегі фонетикалық жүйеден ерекшеленетін шет тілінің дыбыстарын айтуда қиындық тудырады.

Көру қабілеті бұзылған оқушылардың мотивациялық-эмоциялық саласы оқу мотивациясының төмендігімен, өзіне сенімсіздікпен, мазасыздықпен және қателесуден қорқумен сипатталады. Анықталған ерекшеліктер көру қабілеті бұзылған балалардың танымдық қызметінде сақталған қабылдау арналарын белсендіретін, эмоционалдық қатысуды қамтамасыз ететін және әрбір оқушының табысты болуына жағдай жасайтын әдістер мен оқыту формаларын қолдану қажеттігін айқындайды.

Ойын арқылы оқыту формалары түзете-дамыту бағытында жоғары әлеуетке ие, өйткені олар танымдық функцияларды дамытуды жағымды эмоционалдық фонмен, мотивациямен және оқытуды дараландырумен үйлестіруге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. — М. : Просвещение, 1991. — 222 с.
2. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе. — М. : Просвещение, 1986. — 142 с.
3. Шамова, Т.И. Активизация учения школьников [Текст] / Т.И. Шамова. — М. : Педагогика, 1982. — 209 с.
4. Михайлова А. И., Шилова Н. Ю. Особенности преподавания иностранного языка детям с нарушением зрения в инклюзивных классах // Иностранные языки в школе. – 2017. – № 3. – С. 54–58.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.— М. : АСТ, 2000. — 720 с.
6. Розанова, Т. В. Развитие речи у слепых и слабовидящих детей : учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. вузов— М. : Владос, 2004. — 176 с.
7. Граборов, А. Г. Особенности речевого развития у детей с нарушением зрения // Дефектология. — 1998. — № 5. — С. 45–50.
8. Ольхина Е.А. Проблема обучения иностранному языку младших школьников с нарушением зрения. — М.: Издательство МПГУ, 2018. — 164 с.